

Kriitiline ja refleksiivne vaade interkultuurilisele haridusele

Karmen Trasberg^a

^a *Tartu Ülikooli haridusteaduste instituut*

Dervin, F., Jacobsson, A. (2021). *Teacher Education for Critical and Reflexive Interculturality*. Palgrave, 168 lk.

Harva pälvib interkultuurilise hariduse teema monograafia tasemel tähelepanu autoritelt, kes tegutsevad väljaspool inglise keeleruumi. Seetõttu üllatas Palgrave'i kirjastuselt ilmunud monograafia, mis toob kokku kahe Põhjamaa autori dialoogi interkultuurilise hariduse laiemast tähendusest. Raamat on kirjutatud Fred Dervini (Helsingi ülikooli professor, Soome) ja Andreas Jacobssoni (Karlstadi ülikooli lektor, Rootsi) kahekõnena. Kuna mõlemad autorid on pika teadlase- ja õppejõukogemusega, on nad teemale lähenenud nii uurimise kui ka õpetamise aspektist. Raamatu dialoogiline vorm annab autoritele võimaluse küsida teineteiselt kriitilisi küsimusi ning erakordsele lugemusele ja õpetamiskogemusele toetudes neile küsimustele ka argumenteeritult vastata.

Seda raamatut ajendas autoreid kirjutama äratundmine, et interkultuurilisuse mõistet on haridusteadustes kuritarvitatud ja tegelikust kontekstist üha enam võõrutatud. Dervin ja Jacobsson kutsuvad selle mitmetähendusliku ja poliitiliselt laetud mõiste suhtes olema kriitilised ja analüüsivad. Tänapäevase Ukraina sõja foonil on raamatul suur lisandväärtus, mida autorid ei teadnud seda kirjutades – see on kriitilise allikakasutaja ja -hindaja rolli rõhutamine, et seista vastu desinformatsioonile või infomanipulatsioonidele.

Teos on mõeldud eelkõige õpetajakoolitajatele, aga ka praegustele ja tulevastele õpetajatele, kuid erineb oluliselt üldisest kaanonist, kus õpetajatele jagatakse nippe ja strateegiaid kultuuritundlikuks õpetamiseks. Siit raamatust ei maksa otsida valmisretsepte ega kivisse raiutud tõdesid. Autorid kordavad läbi raamatu oma peamist mantrat: interkultuurilisust tuleb vaadelda läbi kriitilise ja analüütilise prisma ning see on aktiivne, järjepidev ja lõputu protsess.

Interkultuurilisuse tähendus

Sõnal *interkultuurilisus* on lai tähendusväli ja selle tõlgendused võivad riigiti ja koolkonniti varieeruda. Selle raamatu autorid palusid õpetajakoolituse üliõpilastel kursuse algul kirjeldada, millega nemad interkultuurilisuse mõistet seostavad. Üliõpilaste vastustest ilmnes, et nende jaoks on see eelkõige valdkond, mis õpetab suhtlema mitmekultuurilises klassiruumis nii õppija, tema pere kui ka õpetaja identiteeti hoides ja kultuurilisi stereotüüpe teadvustades.

Nagu raamatu pealkiri viitab, lähenetakse interkultuurilisele haridusele kahest vaatepunktist: kriitilisest ja refleksiivsest. Kriitilisus väljendub eelkõige selles, et interkultuurilisus on tihtipeale ideoloogiliselt laetud, mistõttu kiputakse kordama käibefraase nagu „Kultuuripaljusus rikastab!“, „Me oleme koos!“. Stereotüüpsetele fraasidele viitavad pildi- ja sisuotsingu vastused Google'is, nagu ka paljude raamdokumentide päised, mis liiga tihti algavad kõlavate sõnadega: „Noor põlvkond vajab interkultuurilisi pädevusi, et leida lahendusi jätkusuutliku, mitmekesise ja kaasava maailma väljakutsetele ...“ (lk 4). Samasuguseks klišeeks peab Dervin väljendit „Interkultuurilisus pole olnud kunagi varem nii aktuaalne kui see on täna“ (lk 35).

Autorite kriitilisus väljendub püüdluses vältida nii selles raamatus (kui valdkonnas tervikuna) sisutühje loosungeid ja „häid praktikaid“ vahendavaid valmis retsepte. Selleks, et sisustada interkultuurilisuse kontseptsioon sügavama tähendusega, soovivad nad alustada raamatu lugemist „valge lehenä“. Koos autoritega liikudes ning sellele mõistele sisu kujundades lubavad nad haaravat interdistsiplinaarset teekonda.

Raamatus käsitletavat teemad

Raamatu esimeses osas on autorid esitanud kümme võtmeküsimust, millele koos lugejaga vastuseid otsitakse. Need on:

- 1) Mida me mõistame interkultuurilisuse all ning kuidas on selle mõiste arengulugu toimunud ajas?
- 2) Mis on interkultuurilise hariduse kui õppe- ja uurimisvaldkonna eesmärgiks?
- 3) Milles seisneb interkultuurilisuse aktuaalsus õpetajate jaoks?
- 4) Kuidas interkultuurilisust õpetada?
- 5) Milline on õpetajate endi elukogemuse roll selle valdkonna õpetamisel?
- 6) Kas ja millele tuginedes on alust arvata, et oleme interkultuurilises hariduses olnud edukad või mitte?
- 7) Millised on peamised probleemid, millega seisame silmitsi seda valdkonda õpetades?
- 8) Kas on olemas head mudelit, mille järgi hinnata (õpetaja) interkultuurilisi pädevusi?

- 9) Kuidas toetada õppijaid toime tulema olukordadega erinevate kultuuride kohtumisel?
- 10) Mis on peamised kontseptsioonid, mis raamistavad interkultuurilist haridust?

Raamatu teises osas arutlevad autorid, kuidas tuua ja hoida õppe keskmes multi-perspektiivsust, keeli, mobiilsust jne. Siit leiab lugeja ka soovitusi ja abistavaid küsimusi arutelude pidamiseks klassiruumis. Lugeja saab olla kaasas unikaalsel teekonnal, kus kaks autorit arutlevad, mida tähendab nende jaoks interkultuurilisus ja selle õpetamine. Kogu lähenemist toetab avar kontekst nii ajas kui ka ruumis ning vaadatakse palju kaugemale kui Euroopa ja angloameerika kultuur. Siinkirjutajale on iseäranis sümpaatne see, kuidas autorid avardavad interkultuurilisuse metodoloogilist tähendust, pidades kõige olulisemaks dialoogi algandmetega, tuginegu need intervjuudele, filmižanridele, meediale, kirjandusele või kunstile. Ainult läbi otsekontaktide erinevate kultuurivormide ja -esindajatega on võimalik mõista seoseid, ühisosa, tähendusi, võimusuhteid jne. Selle dialoogilise suhte algatajad peavad olema teadlased, õpetajad, üliõpilased, õpilased andmeid kogudes, interpreteerides ja jagades. Siitpeale ei ole interkultuuriline uurimus või õpetamine enam monoloog ja teadmine teistest, vaid dialoog.

Raamatu dialoogiline ülesehitus

Uudne on raamatu ülesehitus, mis õpetab lugejat kriitiliselt arutlema kindla mudeli järgi. Igas peatükis esitab kumbki autor oma seisukohad, seejärel soovitatatakse lugejal teha väike mõttepaus. Järgneb loetelu kahe arvamuse ühisosast ja erisustest koos selgitustega, mis seda tingib. Iga peatüki lõpus on intrigeerivalt sõnastatud küsimused ja mõtlemisülesanded, mis juhivad lugeja kasutama oma keele- ja mõisteruumi ning arutlema teema üle talle tuttavas kontekstis. Näiteks palutakse analüüsida: millised kategooriad selles arutelus tunduvad tõlkimatud ja miks ning kuidas tagasitõlkes inglise keelde terminid ja selgitused kõlaksid. See annab võimaluse paljud kontseptsioonid enda jaoks lahti mõtestada just oma kultuuri- ja keeleruumis.

Dialoogiline ülesehitus ja autorite keele- ja ajalootunnetus lubab näha ideede kujunemise ajatelge. Kui tavaliselt piirduakse „interkultuurilisuse“ diskursust seostama teise maailmasõja järgse perioodiga, siis siin käsitluses lähevad autorid ajas palju kaugemale. Dervin kui Hiina mõttevoolude ja kultuuri tundja, toob raamatus huvitavaid paralleele orientalistikast. Ajarännakule kutsutakse kaasa ka lugeja, kes saab võimaluse meenutada oma uskumusi ja kultuuridevahelise suhtlemise õppetunde.

Katse luua mõistelist selgust

Selle raamatu kõige suurem väärtus on katse selgitada variatiivsust ja mitmetähenduslikkust mõistekasutuses. Kõrvuti interkultuurilisusega on levinud mõisted multikultuuriline, paljukultuuriline, kultuuridevaheline, rahvustevaheline, globaalne jne. Iga termin märgib mingit kindlat lähenemist ja perspektiivi konkreetsetes kultuuriruumis ja kindlasti ei ole multikultuuriline haridus sama tähendusega näiteks Malaisias ja Soomes. Autorid osutavad, et ühe või teise termini kasuks otsustamisel on rolli mänginud selle teadusvaldkonna suured nimed, nagu James Banks või Christine Sleeter USA multikultuurilise hariduse eestkõnelejatena. Samas ei ole võimalik Banksi lähenemist üks ühele rakendada ega teistesse kultuuridesse üle kanda. Näiteks Banksi rassiline kasvatus, mis on keskne USA mudelis, ei ole seda meie kontekstis. Samuti hoiatavad Dervin ja Jacobsson, et paljud prominentsed teadlased esindavad oma riigi või rahvusvaheliste suurorganisatsioonide poliitilisi ambitsioone ning nende kriitilise filtrita rakendamine ei ole arukas. Paratamatult on interkultuurilisus termin, kuhu on sisse programmeeritud variatiivsus ja kultuurikontekstist tulenev tähendus. Autorid ei soovita usaldada teadlast ega õppejõudu, kes alustab oma pöördumist lausega „Interkultuurilisust defineeritakse reeglina kui...“. Sellel mõistel saab olla vaid uurijast endast lähtuv seletus, mis võtab arvesse tema uskumusi, ideoloogiad, keeli, milles ta loeb ja kirjutab, akadeemilisi traditsioone ning ühiskondlikku tausta.

Kuidas õpetada interkultuurilisust?

See on ilmselt peamine ja oodatuim küsimus nii õpetaja kui ka õpetajakoolitaja jaoks. Algatuseks hoiatavad nad üldlevinud kompetentsimudelite eest, mis vihjavaid, et kultuuridevahelise suhtlemise pädevus on selgelt mõõdetav mingite etteantud kriteeriumide alusel. Mõlemad autorid pigem kahtlevad sellistes mudelites (sest need on nende sõnul suunatud teatud trikkide äraõppimisele) ja veenavad lugejat, et interkultuurilisuse õpetamine ei tähenda „valmis mudelite või oskuste kogumite esitlemist“.

Autorid on suhtelised kriitilised ka senise õpetamispraktika suhtes, kus kursuse aluseks võetakse mingi kindel narratiiv, nagu näiteks Geert Hofstede, Adrian Holliday või Michael Byrami teooriad. Kõik lähenemised, mis kuulutavad vaid üht tõe ja näitavad interkultuurilist suhtlemist hea ja halva teljel, on autorite hinnangul piiratud. Sealhulgas on nad eneskriitilised ka endi varasemate kirjutiste suhtes. Dervin selgitab: „Praegu üliõpilasi õpetades alustan sellest, et innustan neid tutvuma võimalikult erinevate ideoloogiliste lähte-kohtadega kogu maailmast, otsides erisusi ja ühisosa, poliitilist tausta, suuri

nimesid, aga ka vaikivaid või vaigistatud häält.“ (lk 42). Oma õpetamismudelit iseloomustab ta kolmeetapilisena:

- 1) fenomeni tähendus õppijale endale, kus ta identifitseerib, kust vastav lähene- mine pärineb, kelle poolt, mis taotlusel ja millal loodud ning positsioneerib ennast nende valguses;
- 2) mõisteline selgus ja nende sisu järele küsimine – mida tähendavad need minu keeles ja kultuurikontekstis ning kas kõik mõisted on üldse keeleliselt või kultuuriliselt tõlgitavad;
- 3) peegeldamine – millised on sarnasused ja erisused skaalal meie vs. nemad, mis seda mõjutab (näiteks võimusuhted, ideoloogiad) ning millist kriitikat on sellele lähenemisele tehtud.

Niisiis põhineb Dervini ja Jacobssoni lähenemine küsimuste esitamisel. Ka sel juhul, kui neile ei ole alati vastuseid, toetab see õppija oskust interkultuurilises hariduses kriitiliselt ja refleksiivselt võimalike valikute ja väärtuste üle arutleda.

Õpetamise juures on väga oluline õppija kogemuse meenutamine, üles- äratamine. Sealjuures on erakordselt olulised ka õpetaja või õppejõu enda kogemused – millised on tema õnnestumised ja läbikukkumised kultuuride- vahelises suhtluses ning mida nendest on õppida. Õpetaja, kes suudab ausalt tunnustada ja analüüsida oma eelarvamusi ja stereotüüpe, on õpilase tõeline eeskuju. Autorid rõhutavad, et õpetajad ei pea olema superkangelased ja vea- tud suhtlejad. Vastupidi, kui õpilane tajub, et eelarvamused on loomulikud ja inimlikud („isegi minu õpetaja tunneb nii“), on see sild refleksiivse ja kriitilise interkultuurilisuse juurde.

Kokkuvõtteks

Lõpetuseks kordavad autorid peamisi eksiarvamusi interkultuurilise hariduse baasoskuste õpetamisel. Kultuuridevaheline suhtlus ei ole müstiline õpetus teistest, kus panustatakse valitsevate kultuuriliste stereotüüpide õppimisele. Selle baasiks olevad uuringud on autorite hinnangul ise stereotüüpsed, andes hinnanguid skaalal hea vs. halb, õige vs. vale ning taastoodavad eelarvamusi. Samuti ei saa õpetamist piirata kindla oskuste pagasi või mõõdetava kompetentsimudeliga, mis annaks selgeid juhiseid ja praktilisi nippe, kuidas hoida ära kultuuride kokkupõrkeid.

Õpetajate ja õpetajakoolitajatena peame tundma ja tunnustama ideede ja perspektiivide paljusust. See on elukestev püüe ja hoiak ning keegi ei peaks ennast tundma lõplikult valmis eksperdina. See, mis ühes kontekstis on edu, võib olla teises tähendusväljas täielik läbikukkumine. Avatus ja valmisolek

kriitiliseks ja refleksiivseks dialoogiks on autorite pakutud võti. Kusjuures dialoog ei tähenda nende hinnangul seda, et osalised leiavad alati kompromissi, pigem on see selgus ja läbipaistvus seisukohtade ühisosas ja teadmine sellest, kus arvamused jäävadki erinema.

Professor Fanhua Meng tõdeb raamatu järelsõnas, et olukorras, kus kultuuridevaheline dialoog on kriisis, vajame selliseid raamatuid rohkem kui kunagi varem. Ta ütleb: „Tegemist on algusest lõpuni kaasahaarava ja julge teosega, mis on ülimalt vajalik õpetajaharidusele igas maailma punktis.“ Eesti lugeja jaoks lisab raamat analüütilise ja alternatiivse vaate mitmekultuurilisele haridusele ja ärgitab esitama teistmoodi küsimusi ja vahest ka ümber hindama oma varasemaid seisukohti.